

Eski Anadolu Türkçesinde Aruz Vezni ve Uyağın Ek Kullanımına Etkisi

Erkan Salan*

Öz

Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazılmış eserlerin önemli bir kısmını manzum eserler oluşturmaktadır. Bu dönemde yazılmış manzum eserlerde uyak ve vezne çok önem verilmiştir. Bu unsurlar, şairler için şiirlerde âdeta mükemmelliğin sembolü olmuştur. Şiirlerde dizeleri vezne uydurma ve uyak oluşturma çabası, Türkçeyi çeşitli yönlerden etkilemiştir. Türkçenin etkilendiği yönlerden biri ek kullanımudur. Başta çekim eklerinde olmak üzere pek çok ekte farklı kullanımlar ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada, uyak ve vezinden dolayı ortaya çıkan farklı ek kullanımları dönem eserlerinden alınan örneklerle incelenmiş ve bu ek kullanımlarının şairlere özgü olduğu ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler

Eski Anadolu Türkçesi, şiir, uyak, aruz vezni, ek kullanımı

* Yrd. Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü – Aksaray / Türkiye
salanerkan@yahoo.com

1. GİRİŞ

Canlı bir iletişim aracı olan Türkçe, geçmişten bugüne değişme ve gelişme süreci geçirmiş zengin dillerden biridir. Bu doğal süreç, dil yaşadığı sürece devam edecektir. Eklemeli bir dil olması dolayısıyla bu değişme ve gelişmenin en çok rastlandığı alanlardan biri eklerdir. Türkçede, en eski yazılı kaynaklarından bugüne tarihî süreç içerisinde kimi ekler farklı görevler yüklenerek işlek hâle gelirken kimi ekler de işlekliliğini kaybetmiş veya kullanımdan düşmüştür. Bunun yanı sıra bir taraftan da yeni eklerin oluşmasına imkân sağlanmıştır. Türkçede, bu ve buna benzer pek çok konuda doğal değişme ve gelişme süreci belirli kurallar çerçevesinde devam etmiştir. Ancak Türkçenin geçirdiği tarihî süreç içerisinde kullanıcıları tarafından ek kullanımına çeşitli sebeplerle müdahale edildiği dönemler olmuştur. Eski Anadolu Türkçesi (EAT) döneminde yazılmış olan manzum eserlerde çok önem verilen *uyak* ve *aruz vezni* (vezin) *zarureti* de dile müdahale sebeplerinden biri olarak değerlendirilebilir.

EAT döneminde yazılmış olan manzum eserlerde şairlerin önemle üzerinde durduğu *uyak* ve *vezin*, Türkçede zengin kullanım özellikleriyle karşımıza çıkan çeşitli eklerle çok farklı kullanım alanları oluşturmuştur. Uyak ve veznin etkisiyle ortaya çıkan ek kullanımlarının bugüne kadar herhangi bir incelemeyle ele alınmaması, konuya dikkat çekilmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmada, EAT döneminde uyak ve vezinden dolayı ortaya çıkmış eklerle özgü farklı kullanım biçimleri ele alınacaktır. Çalışmanın *İnceleme* bölümünde, uyak ve vezin zaruretinin -tespit edilebildiği kadarıyla- hangi ekleri ne şekilde etkilediği dönem eserlerinden alınan çeşitli örneklerle açıklanacaktır.

2. İNCELEME

EAT döneminde yazılmış manzum eserlerde *uyak* ve *vezin zarureti*, farklı eklerin kullanımını çeşitli yönlerden etkilemiştir. Bu ekleri alt başlıklar hâlinde inceleyip açıklayabiliriz.

2.1. Durum Ekleri

2.1.1. {-leyin} Benzerlik Durumu Eki: Genellikle *benzerlik* veya *gibilik* bildiren bu ek, EAT döneminde işlektir. Bazen uyak ve vezin yönünden kusursuz bir anlatım sergilemek için kullanıldığı da görülmektedir:

“Yüzün beñzi almadı her dem-leyin

Gülef bigidi oldu ıgdemleyin” (Dilçin 1991: 330)

(Yüzünün rengi her an/gittikçe kötüleşti, kırmızı gül gibiydi ıgdem gibi sarardı.)

Süheyl ü Nev-bahār’dan alınan bu beyitte *her demleyin* ifadesi “her an, git-tikçe” anlamında kullanılmıştır. Bu yapıya “her zaman olduğu gibi, her za-manı gibi” biçiminde bir anlam verilemez. Çünkü beyitten de anlaşıldığı gibi yüzün rengi daha önce kırmızıymış sonradan ıgdem gibi sararmıştır. Dolayısıyla ilk dizede geçen {-leyin} ekinin herhangi bir işleve sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Şairin bu eki, eserde uyak ve *fa ‘ülün fa ‘ülün fa ‘ülün fa ‘ül* biçimindeki vezin (Dilçin 1991: 135) yönünden şiirsel mükemmelliği ya-kalama amacıyla kullandığı açıktır. Ayrıca hem *Süheyl ü Nev-bahār*’da hem de EAT dönemine ait diğer eserlerde oldukça sık kullanılan *dem* “zaman, an” sözcüğünün {-leyin} ekini aldığı başka bir örneğe rastlanmamıştır. Bu durum, {-leyin} ekine ait bu kullanımın yukarıda verilen beyte özgü bir kullanım olduğunu gösterir.

2.1.2. {-n} Vasıta Durumu Eki: EAT döneminde yazılmış manzum eserler-de {-n} vasıta durumu ekinin sık kullanıldığı görülmektedir. Bu kullanımlarda, çoğunlukla kalıplaşmış ek görüntüsüne sahiptir. Ancak bazılarının kalıplaşmayla veya herhangi bir işlevsel dil kullanımıyla açıklanma imkânı yoktur. Bunların uyak ve vezin zaruretiyle ortaya çıkmış şairlere özgü kullanımlar olduğu düşünülebilir:

“Ata ana bir ardaş iki iki-n

Otursun ta‘ām yēsün oysun dedügin¹” (Demirci vd. 2008: 233, Yıldız 2008: 286)

(Baba ve ana bir olan kardeşler ikişer ikişer oturup yemek yesin, doysun diye.)

Yüsuf u Zeliḥā adlı eserden alınmış olan yukarıdaki beyitte, *iki ikin* “ikişer ikişer” ikilemesinde sadece ikinci sözcüğün {-n} vasıta durumu eki aldığı görülmektedir. İkinci sözcükteki {-n}, dize sonunda ses uyumu oluşturmak amacıyla kullanılmıştır. Bu da Türkçede *iki ikin* biçiminde farklı bir ikileme yapısının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Aynı eserde, yukarıdaki beyitten önce gelen aşağıdaki beyitte aynı yapının *iki iki* biçiminde kullanıldığı görülmektedir:

“Yūsuf buyurdi ki ḥon getürdiler

İki iki bir yere oturdılar” (Demirci vd. 2008: 233, Yıldız 2008: 285).

[Yusuf sofraya kurulmasını istedi ve (kardeşler sofraya) ikişer ikişer bir yere oturdular.]

Bu beyitte ses uyumunu sağlama gibi bir durum söz konusu değildir. İki farklı kullanım bize {-n} vasıta durumu ekinin kullanımında yer yer uyağın etkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca EAT döneminde sayılarla oluşturulan üleştirme ifadeli ikilemelerde ya *bir bir* (Yavuz 2000-I/1: 73), *iki iki* (Yılmaz vd. 2013: 116) biçiminde her iki sözcük eksiz kullanılır ya da *birin birin* (Yılmaz vd. 2013: 83), *ikin ikin* (Korkmaz 2000: 24) biçiminde her iki sözcük de ekli kullanılır. Bu tarz ikilemelerde sözcüklerden birinin eksiz diğerinin ekli olması, dönemin dil özellikleriyle çelişen bir yapı meydana getirmiştir.

EAT döneminde yazılmış manzum eserlerde *aḥşam* ve *aḥşamın* biçiminde iki farklı kullanım karşımıza çıkar. Tabii bu durum yer yer mensur eserlerde de görülür. Sözcüğün niçin vasıta ekli/eksiz olarak kullanıldığına eserler bazında değerlendirilmesi, bu durumun ortaya çıkışı konusunda bize fikir verebilir. *Süheyl ü Nev-bahār'da aḥşam* sözcüğü, genellikle {-n} vasıta durumu eki almamış biçimde (8 adet) kullanılmıştır (Gaddar 2012: 275). Ancak bunun dışında sadece aşağıdaki iki örnekte, *aḥşam* sözcüğünün dize sonunda {-n} ekiyle kullanıldığı görülür. Bu kullanımın *Süheyl ü Nev-bahār'da* özellikle dize sonunda karşımıza çıkması tesadüfi olmasa gerektir:

“Beşinci gün olıcağaz aḥşam-ı-n

Gine ḳal ‘aya varıbildi hemīn” (Dilçin 1991: 493)

(Beşinci gün akşam olunca yine kaleye varabildi.)

“Ḥunük yilcügez esdidi aḥşam-ı-n

Meded ol bulındı cānma hemīn” (Dilçin 1991: 437)

(Akşam esen güzel yel âdeti canına çare/yardıma oldu.)

Buradaki iki beyitte dize, {-n} vasıta durumu eki sayesinde vezne uydurulmuştur. Bu örnekler dışında {-n}, *aḥşam* sözcüğü ile kullanılmamıştır. İlk beyitteki *aḥşamın*, *ol-* yardımcı fiiliyle birleşik fiil yapısındadır. Bu birleşik fiil yapısı, EAT dönemi eserlerinde genellikle *aḥşamın ol-* biçiminden ziyade

aḥşam ol- biçimindedir. Nitekim beyitlerin alındığı eserde *aḥşam ol-* biçimindeki birleşik fiil yapısının eksiz kullanıldığı görülmektedir. Ancak bu kullanımda herhangi bir uyak zarureti yoktur. Hatta bu beytin ikinci dizesinde, {-n} ekinin *aḥşam* sözcüğü ile kullanılması veznin bozulmasına yol açar:

“Odasına vardı kadeh kıldı nüş

Küyerdi ki aḥşam kaçan ola uş” (Dilçin 1991: 327)

(Odasına vardı ve bir kadeh içti, ne zaman akşam olacak diye beklemeye başladı.)

aḥşamın biçiminin dönem Türkçesine ait mensur eserlerde nadiren zarf kullanımlarına rastlanmaktadır. Bu durum, manzum eserlerdeki kullanımların eserler bazında değerlendirilmesini gerekli kılar:

“Aḥşamın yiyesi alırdı ...” (Yavuz 2006: 418) (Akşam yiyecek alırdı); “... bir gün İlyās ‘as aḥşamın benī İsrā’ilden bir ‘avrat evine gelüp konuk oldu ...” (Yılmaz vd. 2013: 329) (... İlyas (as), bir gün akşam İsrailoğullarından bir kadının evine gelip konuk oldu ...); “... artuğrağ yéyesi aḥşamın yerler.” (Doğan 2011: 149) (... akşamları çok yemek yerler.).

EAT döneminde yazılmış olan manzum eserlerde, {-n} vasıta durumu ekinin uyak ve vezinden dolayı ortaya çıkmış kullanımlarını farklı eserlerin taranması ve incelenmesiyle genişletmek mümkündür. Ortaya çıkan şaire özgü bu gibi kullanımların yapılacak olan dil incelemelerinde tespiti ve yorumlanması önemlidir. Çünkü bu tarz yapıların farklı gerekçelerle dilin geneline mal edilmesi, ekin hem işlev hem de yapı bakımından yanlış değerlendirilmesine ve öğretilmesine yol açabilir.

2.1.3. Belirtme (Yükleme) Durumu Ekleri

2.1.3.1 {-Ø}: EAT dönemi eserlerinde teklik 3. kişi iyelik ekinden sonra kullanılan belirtme durumu ekinin {-n} mi yoksa biçimce var olmayan ancak işlev bakımından varlığı kabul edilen {-Ø} biçiminde gösterilebilecek yapı mı olduğu konusu, dil araştırmacıları arasında tartışmalıdır. Araştırmacıların bir kısmı; teklik 3. kişi iyelik ekinden sonra kullanılan {-n}'yi belirtme durumu eki olarak kabul ederken (Timurtaş 1994: 70, Ergin 1998: 232, Özkan 2000: 115) diğer bir kısmı; {-n}'nin iyelik ekine dâhil olduğunu (Gülsevin 2007: 14, Tekin 2003: 135), arkaik 3. kişi iyelik eki (Alyılmaz

1999: 408) veya başka bir ek (Köktekin 2007: 66) olduğunu; bu durumda belirtme durumu ekinin {-Ø} biçiminde kabul edilmesi gerektiğini ifade etmektedir (Alyılmaz 1999: 408, Gülsevin 2007: 14, Köktekin 2007: 66). Çalışmamızın kapsamı dışında olan bu tartışmalara girilmeksizin teklik 3. kişi iyelik ekinden sonra kullanılan belirtme durumu ekini, {-Ø} biçiminde gösterdik. Ancak burada ek, {-n} biçiminde de düşünülebilir. Çalışmamız, ekin ne olarak düşünülmesi gerektiğinden çok bir kısım örneklerde niçin kullanılmadığı üzerine odaklanmıştır. EAT döneminde yazılmış manzum eserlerde, uyak ve vezinden dolayı bazen teklik 3. kişi iyelik ekinden sonra kullanılan ve belirtme durumu işlevini yerine getiren {-Ø} biçiminde gösterilebilecek yapının (Alyılmaz 1999: 408, Köktekin 2007: 66, Gülsevin 2007: 34) kullanılmadığı görülür:

“Etin yir âdemüñ soñra içer kan(-ın-Ø)

Dilerler cān alıcıdan olar cān” (Kültürel vd. 1999-III: 1374)

(Onlar, önce insanın etini yiyen sonra kanını içen can alıcılardan can dilerler.)

Bu yapının kullanılmamasında herhangi bir işlevsel dil kullanımının etkisi yoktur. Verilen beyitte *kan* ve *cān* sözcükleri arasında ses uyumu sağlamak ve dizeyi aruzun *mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün* (Kültürel vd. 1999-I: XXI) kalıbına uydurmak için *kan* sözcüğünden sonra gelmesi gereken {-ın-Ø} biçiminde gösterilebilecek (Gülsevin 2007: 15) iyelik ve belirtme durumu ekinden oluşan yapı kullanılmamıştır.

2.1.3.2. {-i}: *işit-* fiili, EAT döneminde ve günümüz Türkiye Türkçesinde genellikle belirtme durumu eki almış tamlayıcılarla birlikte kullanılır. Ancak EAT döneminde dizeyi vezne uydurmak ve dize sonunda ses uyumunu sağlamak için belirtme durumu ekinin kullanılmadığı örneklere de rastlanır:

“Kamu ‘âlem çün işitdi bu haber(-i)

Ṭañladılar şun ‘-ı şāh-ı mu ‘teber” (Karahana 1994: 310)

(Bütün âlem, bu haberi işitince itibarlı padişahın kudretini hayretle karşıladı.)

Bu beytin ilk dizesinde *bu haber* sözcük öbeğinden sonra kullanılması gereken {-i} belirtme durumu eki, hem *mu‘teber* sözcüğü ile ses uyumu oluştur-

mak hem de hece sayısını aruzun *fâilâtün, fâilâtün, fâilün* (Karahan 1994: 25) kalıbına uydurmak için kullanılmamıştır. İlk dizedeki *işitdi bu haber* ifadesinde belirtme durumu ekinin kullanılmaması anlam bakımından düşüklük oluşturmuştur. Nitekim aynı eserin farklı bir yerinde *bu haber* ifadesinin {-i} belirtme durumu ekiyle kullanılması yukarıda ifade edilen düşüncüyü desteklemektedir:

“Bu haber-i kim işitdiler şamu

Yime içmegi unıtdılar ‘amū” (Karahan 1994: 288).

(Herkes, bu haberi işitince yeme içmeyi unuttu.)

EAT döneminde yazılmış mensur eserlerde de aynı yapının belirtme durumu ekiyle kullanıldığı görülür: “... kaçan Dāvūd bu habar-ı işitdi ol yoldaşın viribidi ...” (Yılmaz vd. 2013: 358) (... Davut bu haberi işitince o yoldaşını gönderdi...); “... bu haber-i işitdi ...” (Yavuzarslan 2002: 193).

Türkçede yüklem, genellikle belirtme durumu eki almış tamlayıcılarla birlikte kullanıldığında tamlayıcı yani belirtili nesne söz diziminde daha rahat yer değiştirebilirken belirtme durumu eki almamış tamlayıcı ile kullanıldığında tamlayıcı yani belirtisiz nesne yüklem yakınında (önünde) yer alır (Karahan 2011: 254). Özellikle tarihî Türk lehçelerinde belirtisiz nesnelere; sözcük öbeği biçiminde olmaları, anlamca paralellik arz eden cümleler içinde yer almaları, iyelik eki almış olmaları gibi nedenlerle seyrek olarak yüklemden uzaklaşabilmektedirler (Karahan 2011: 254-261). Bu düşüncelere ek olarak, belirtisiz nesnenin cümledeki yeri konusundaki tespitlere katkı sağlayabilmesi açısından özellikle manzum eserlerde belirtme durumu ekinin kullanılma veya kullanılmama gerekçesi de göz önünde bulundurulmalıdır. Yukarıdaki ilk beyitte geçen örnekte de görüldüğü gibi EAT döneminde yazılmış manzum eserlerde bazen vezin ve uyak zaruretiyle belirtme durumu ekinin kullanılmadığı ve ilgili yapının uyak oluşturmak için dize sonuna alınmak suretiyle yüklemden uzaklaştırıldığı örneklere rastlanmaktadır. Bu durumda yapı, belirtisiz nesne görünümü kazanmıştır. Ancak belirtme durumu ekinin şair tarafından şiirsel kaygılarla yani uyak ve vezin zaruretiyle kullanılmaması, *bu haber* sözcük öbeğinin belirtme durumu eki almadan kullanılabilmesi ve belirtme durumu eki almamış nesne olduğu görüşünü ortaya çıkarmamalıdır. Çünkü bu kullanım, dönemin dil özellikleriyle ilgili olmamakla birlikte şiirsel kaygılardan dolayı tamamen şairin kişisel tercihi-

dir. *bu haber* sözcük öbeği, *bu haberi* biçiminde belirtme durumu eki almış nesne olarak düşünülmelidir. Aksi takdirde *bu haber* ifadesinde belirtme durumu eki ihtiyacı ortaya çıkmakta, anlam sorunlu hâle gelmekte ve aynı dönemde yazılmış farklı eserlerdeki benzer örneklerle çelişen bir durumla karşılaşılmaktadır. Ayrıca bahsedilen yapının biçim bilimsel ve söz dizimsel açıdan değerlendirilmesinde de yanlış düşünce ve yorumların ortaya çıkması muhtemeldir.

2.1.4. {-A} Yönelme Durumu Eki: EAT döneminde bazı fiillerin genellikle {-A} yönelme durumu eki almış tamlayıcılarla kullanıldığı görülür. *bin-* fiili bunlardan biridir (Erdem 2004: 954):

“Anı gönderüben uzatdı öte

Şeh öpdi gözinde vü bindi at-a” (Dilçin 1991: 266)

(Süheyl, hükümdara eşlik ettikten sonra hükümdar onu gözünden öptü ve ata bindi.)

“Girü bindi at-a vü düşdi yola

Gehî ağlayu gâh saçın yola” (Dilçin 1991: 394)

(Tekrar ata bindi ve kâh ağlayıp kâh saçını yolarak yola düştü.)

Süheyl ü Nev-bahâr'da *bin-* fiiliyle kullanılan tamlayıcının uyak ve vezin gibi dil dışı nedenlerle bazen {-ı} belirtme durumu eki aldığı bazen de eksiz (Ø) kullanıldığı görülmektedir:

“Buyur baña dañı ki binem bir at-Ø

Bile al dimezven ki yâbâna at” (Dilçin 1991: 497)

(Yanına al demem, istersen ıssız yere at ama benim sadece ata binme-me/cege gitmeme izin ver.)

“Ki şardan yaña çopdı ğavğâ katı

Beliñleyü tırdı vü bindi at-ı” (Dilçin 1991: 438)

(Şehir tarafında büyük bir kavga/gürültü olduğunu görünce irkildi ve ata bindi.)

Yukarıdaki ilk beytin birinci dizesinde *at* “at” sözcüğüne getirilmesi gereken {-a} yönelme durumu eki, hem ikinci dizedeki *at* “atmak” sözcüğü ile ses

uyumunu sağlamak hem de hece sayısını aruzun *fa'ülün fa'ülün fa'ülün fa'ül* (Dilçin 1991: 135) kalıbına uydurmak için kullanılmamıştır. İkinci beytin ikinci dizesinde ise *at* “at” sözcüğüne getirilmesi gereken {-a} yönelme durumu eki yerine, *katı* sözcüğü ile ses uyumu oluşturmak için {-ı} belirtme durumu eki getirilmiştir. Bu örnekler, dil araştırma(cı)larında *bin-* fiilinin eksiz tamlayıcı olarak veya belirtme durumu eki almış tamlayıcıyla kullanılabilirdiği yorumlarına sebep olabilir. Ancak mensur eserler için kabul edilebilecek olan bu yorumlar, özellikle manzum eserlerde uyak ve vezin zarureti gözetilmediği sürece yanlış düşüncelerin ortaya çıkmasına yol açabilir. Manzum eserlerdeki bu tarz kullanımların eserler bazında değerlendirilmesi gerekir.

2.2. {-dUr} Bildirme Eki: {-dUr} bildirme ekinin EAT döneminde farklı kullanımlarına rastlanmaktadır. Özellikle manzum eserlerde uyak ve vezinden dolayı ortaya çıkan şairlere özgü kullanımlar dikkat çekicidir. Bunlara ait dil mantığından uzak örneklerin bulunması, aslında dile özgü yapıların uyak ve vezin karşısında yeterince önemsenmediğini düşündürmektedir. *Süheyl ü Nev-bahâr*'dan alınmış olan aşağıdaki beyitte, *dürüst* sözcüğünün üzerine getirilmesi gereken {-dür} ekinin uyak ve aruzun *fa'ülün fa'ülün fa'ülün fa'ül* kalıbiyle oluşturulan (Dilçin 1991: 135) eserin vezninden dolayı (*Dili tatlunuñ dīni* biçimindeki tamlama yapısının üzerine getirildiği görülmektedir:

“Dili tatlunuñ hem dīni-dür dürüst

Olur bağı katıların ağzı süst” (Dilçin 1991: 210)

(Dili tatlı olanın dini bütün olur, acımasızların ise ağzı gevşek olur.)

Burada *dürüst* cümleinin yüklemidir. Diğer yapı (*Dili tatlunuñ dīni*) ise cümleinin öznesidir. EAT döneminde yazılmış eserlerde, yükleme getirilmesi gereken bildirme ekinin özneye getirildiği kullanımlar yoktur. Dolayısıyla beyitte tercih edilen kullanım, Türkçeye uygun değildir ve anlam bakımından yanlış bir cümle meydana gelmiştir. Uyak ve vezin zaruretiyle ortaya çıkan bu kullanımın eserin şairine özgü bir kullanım olduğunu ve dönem Türkçesinin geneline mal edilmemesi gerektiğini ifade etmek yanlış olmasa gerektir.

Şehnâme Çevirisi adlı eserden alınan aşağıdaki beytin ilk dizesinde, {-dur} bildirme eki *kıllar* sözcüğünün üzerine getirilmiştir:

“Kızıldur gözler ü kıllar-dur uzun

Uzunlıktan gelemeler bir arşun” (Kültürel vd. 1999-III: 1450)

(Gözleri kızıl, kılları uzundur. Kılların uzunluğundan bir arşın gelemeler.)

İlk dizede birleşik cümleyi oluşturan her iki cümlenin *Kızıldur gözler ü uzundur kıllar* biçiminde birbiriyle paralel kullanılması gerekirdi. Ancak uyak ve aruzun *mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün* kalıbıyla oluşturulmuş (Kültürel vd. 1999-I: XXI) eserin vezni, hem sıfat ile ismin yerinin değiştirilmesine hem de *uzun* sözcüğünün üzerine getirilmesi gereken {-dur} ekinin *kıllar* sözcüğünün üzerine getirilmesine yol açmıştır. Böylece, dil mantığı ile ilgisi olmayan dil yapıları ortaya çıkmıştır.

Süheyl ü Nev-bahâr'dan alınmış olan aşağıdaki beytin ilk dizesinde, yüklenme ('*ayb u neng*) getirilmesi gereken {-dur} bildirme ekinin uyak ve aruzun *fa'ülün fa'ülün fa'ülün fa'ül* kalıbıyla oluşturulan (Dilçin 1991: 135) eserin vezninden dolayı cümleye ait zarfın (*Müsülmâna*) üzerine getirildiği görülmektedir:

“Müsülmâna-dur zulm iñen 'ayb u neng

Revâ görmez anı Cühüd u Fireng” (Dilçin 1991: 211)

(Zulüm, Müslüman için çok ayıp ve büyük suçtur. Bu zulmü, Cühud ve Fireng bile reva görmez.)

Yine *Şehnâme Çevirisi* adlı eserden alınan aşağıdaki beyitte, *yâdigârı* sözcüğünün üzerine getirilmesi gereken {-dür} eki uyak ve *mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün* kalıbıyla oluşturulmuş (Kültürel vd. 1999-I: XXI) eserin vezninden dolayı isim tamlamasındaki tamlayan unsurunun (*kişinüñ*) üzerine getirilmiştir. Türkçede isim tamlamalarından oluşan sözcük öbekleri üzerine herhangi bir ek getirilecekse bu ek asıl unsur olan tamlanan üzerine getirilmelidir. Dolayısıyla Türkçenin özellikleriyle çelişen yeni bir örnek ortaya çıkmıştır:

“Sözi her kişinüñ-dür yâdigârı

Ki sözdür görinen dünyâda varı” (Kültürel vd. 1999-III: 1506)

(İnsanın görünen dünyadaki varı / her şeyi söz olduğu için her kişinin sözü yadigâridir.)

Süheyl ü Nev-bahâr'dan alınan aşağıdaki beyitte, yüklem (*harām*) üzerine getirilmesi gereken {-dür} ekinin zarfın (*bugün*) üzerine getirildiği görülmektedir. Bildirme ekine ait bu kullanımın uyak ve aruzun *fa'ülün fa'ülün fa'ülün fa'ül* kalıbıyla oluşturulan (Dilçin 1991: 135) eserin vezninden dolayı ortaya çıktığı anlaşılmaktadır:

“Tama' eyledüm ol dahı düşdi hām

Baňa erlik adı bugün-dür harām” (Dilçin 1991: 362)

(Aç gözlülük yaptığım için isteğim gerçekleşmedi; erlik adı bugün bana haramdır.)

EAT döneminde yazılmış manzum eserlerde, {-dUr} bildirme ekinin uyak ve vezinden dolayı sıra dışı kullanımları ortaya çıkmıştır. Türkçenin söz dizimsel yapısına aykırı olan bu kullanımların özellikle dil incelemelerinde ve günümüz Türkiye Türkçesine yapılacak olan aktarmalarda dikkatlerden kaçmaması gerekmektedir. Aksi durumda, aktarmalarda ve dil incelemelerinde yanlış yorum ve tespitlerin ortaya çıkması muhtemeldir.

2.3. {-dİ} Görülen Geçmiş Zaman Eki: Bu ek, EAT döneminde geçmiş zaman işleviyle çok sık kullanılmıştır. EAT dönemi manzum eserlerinde bazen ekin kullanıldığı yerin uyağa bağlı olarak değiştiği görülmektedir. Aşağıdaki beyitte yüklem olan *helāl* sözcüğü üzerine getirilmesi gereken {-di}, *māl* ile *helāl* sözcükleri arasından ses uyumu oluşturmak için *düşmene* sözcüğünün üzerine getirilmiştir:

“Atamdan baňa kaldı bu genc ü māl

Ben olmasadum düşmeney-di helāl” (Dilçin 1991: 220)

(Babamdan bana kalan bu hazine ve mal, ben olmasaydım düşmana helaldi.)

Yine *Süheyl ü Nev-bahâr*'dan alınan aşağıdaki beyitte yüklem olan *yüce* sözcüğü ile kullanılması gereken *ı-dı* yapısı, *yüce* ile *gice* sözcükleri arasından ses uyumu oluşturmak için *yüce*'nin zarfı durumunda olan *yavlağ* “pek, çok” sözcüğünün üzerine getirilmiştir:

“Sarāyuñ tamı yavlağ-dı yüce

Ağar idi şāhuñ kıızı her gice” (Dilçin 1991: 234)

(Şahın kızı, her gece sarayın oldukça yüksek olan terasına çıkardı.)

Şehnâme Çevirisi adlı eserden alınan aşağıdaki beytin ilk dizisinde *az* sözcüğünün *azaldı* biçiminde çoğaldı sözcüğü ile paralel kullanılması gerekirdi. Ancak uyak ve aruzun *mefâ'ülün mefâ'ülün fe'ülün* kalıbıyla oluşturulmuş (Kültürel vd. 1999-I: XXI) eserin vezninden dolayı *az* sözcüğüyle kullanılması gereken {-al-} isimden fiil yapım eki ile {-dı} görülen geçmiş zaman eki kullanılmamıştır:

“Çoğaldı zahmetün rāhatlığuñ az(-al-dı)

Bu miñnetden ölince gelmedüñ vaz” (Kültürel vd. 1999-III: 1499)

(Zahmetin artarken rahatlığın azaldı. Bu eziyetten ölünceye kadar vazgeçmedin.)

Yukarıdaki beyitte *az* sözcüğüyle kastedilen, sabit bir miktardan ziyade zahmetin çoğalmasına bağlı olarak değişen bir miktardır. Bu değişen miktar, *azal-* fiiliyle ifade edilmelidir. Bu yüzden buradaki sabit / değişmeyen miktarı ifade eden *az*, anlam düşüklüğü oluşturmuştur.

Şairler tarafından dilin özellikleri göz ardı edilerek tercih edilen {-DI} görülen geçmiş zaman ekine ait bu tarz kullanımlar, uyak ve vezin kaygısıyla ortaya çıkarılmıştır. Burada asıl amaç, şiirsel mükemmelliği yakalamaktır.

2.4. {-rek} Pekiştirme Eki: Bu ek, EAT döneminde genellikle *mukayese* ve *pekiştirme* eki olarak kullanılmıştır. Ancak *Sühbeyl ü Nev-bahār*'dan alınmış aşağıdaki beyitte ekin *mukayese* veya *pekiştirmeden* ziyade sadece dizeyi aruzun *fa'ülün fa'ülün fa'ülün fa'ül* kalıbına (Dilçin 1991: 135) uydurmak ve dize sonunda ses uyumu oluşturmak için kullanıldığı görülür:

“Ya Hindū elin uzadup dünle-rek

Çīnī şahndan kaptı gümüş çörek” (Dilçin1991: 311)

(Hintli, gece vakti elini uzatarak çini gümüş kaptan çörek aldı.)

Bu kullanımda ekin uyak oluşturmak ve dizeyi vezne uydurmak dışında kullanımını gerektirecek bir durum söz konusu değildir. Ayrıca sözcük, eserde -yukarıdaki örnek dışında- daima *dünle* biçiminde kullanılmıştır:

“Şu sâ'at ki ol t̄ama ağmış idi

Şanayduñ güneş dünle t̄oğmış idi” (Dilçin 1991: 311)

(O, dama çıktığı vakit sanki güneş gece doğmuştu.)

2.5. {mI} Soru Eki / Edatı: EAT döneminde yazılmış manzum eserlerde, soru ekinin bazen uyak ve vezinden dolayı kullanılmadığı görülür:

“Senüñ fikrüñe düşmiş idüm bayık

Bilimezdüm esrük midüm yā ayık” (Dilçin 1991: 319)

(Senin tavsiyelerini düşünüyordum; sarhoş mu yoksa ayık mı olduğumu bilmiyordum.)

Bu beytin ikinci dizesinde geçen *ayık* ifadesinin *ayık midüm* biçiminde *esrük midüm* ifadesi ile paralel kullanılması gerekirdi. Ancak dize sonunda *bayık* ile *ayık* sözcükleri arasında ses uyumu sağlama ve dizeyi aruzun *fa'ülün fa'ülün fa'ülün fa'ülün* kalıbına (Dilçin 1991: 135) uydurma çabasından dolayı *ayık* sözcüğünden sonra soru, kip ve kişi ekinden (mıdum) oluşan yapı kullanılmamıştır.

2.6. {-Up} Zarf-fiil Eki: Aşağıdaki beytin ikinci dizesindeki {-üp} zarf-fiil eki, dize sonunda ses uyumu sağlamak amacıyla {-di} görülen geçmiş zaman ekinin yerine kullanılmış olmalıdır. Çünkü bu dizede, *yüz sür-* fiilinin *gör-* fiilinden sonra gerçekleşmesi gereğinden dolayı *sür-* fiiline {-üp} zarf-fiil eki getirilemez. Bu bakımdan dizenin anlamı, ... *kız onu gördü/görüp önünde saygıyla eğildi.* biçiminde düşünülmelidir:

“Çü geldi atası kapudan girüp

Anı gördi kız yere yüzün sür-üp” (Dilçin 1991: 342)

(Babası kapıdan girip gelince kız onu gördü/görüp önünde saygıyla eğildi.)

Yukarıdaki beyitte uyağın dikkate alınmaması hâlinde, {-üp} zarf-fiil ekinin görülen geçmiş zaman eki işlevi kazandığının düşünülmesi gerekecektir. Dolayısıyla bu yaklaşım, dönemin dili açısından doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Burada, {-üp} zarf-fiil eki için dönemin dil özelliği olmaktan ziyade uyaktan dolayı tamamen eserin şairine özgü bir kullanım söz konusudur.

EAT dönemi eserlerinde {-Up} zarf-fiil eki genellikle yuvarlak ünlülü olarak kullanılmıştır (Gülsevin 2007: 133). Ancak Şehnâme Çevirisi adlı eserden alınan aşağıdaki beytin ikinci dizesinde bu ekin {-ıp} biçiminde düz ünlülü olarak kullanıldığı görülür:

“Kişinüñ nefesine çoğ olsa ğālib

Gözinden birağur her işi şal-ıp” (Kültürel vd. 1999-III: 1436)

(Kişinin nefesine galip çok olsa; kişi her işi bırakıp gözünden düşürür.)

Bu beyitte {-ıp} biçiminin tercih edilmesindeki başlıca sebep, *ğālib* sözcüğü ile *şalıp* sözcüğü arasında uyak oluşturmaktır. Hatta bu örnekte zarf-fiil ekinin şair tarafından {-ıb} biçiminde *b*'li olarak yazıldığını ve uyaaktan dolayı {-ıb} biçiminde değerlendirilmesi gerektiğini belirtebiliriz. Çünkü uyaaktan dolayı ortaya çıkan farklı biçimler şairlerin bilinçli tercihleridir. Bunlar hakkında yazım yanlışlığı veya başka bir gerekçeyle farklı görüşler öne sürülemez. Ayrıca örneğin geçtiği eserde zarf-fiil ekinin {-Up} biçiminde yuvarlak ünlü olarak kullanıldığı görülür.

2.7. Kişi (Şahıs) Ekleri

2.7.1. {-vAn} Teklik 1. Kişi Eki: EAT döneminde, bu ekin bazen uyaaktan dolayı kullanılmadığı görülür:

“Dimezven ki çāpükven [ü] ger yozam

Ža ‘ıf ü kavī alnuğ u ‘ācizem” (Dilçin 1991: 348)

(Hızlı ve vahşi değilim ama zayıf, oldukça gafil ve acizim.)

Verilen beytin ilk dizesinde *dimezven* ve *çāpükven* sözcükleriyle eş değer olmak üzere *yozam* sözcüğü yerine *yozvan* sözcüğünün kullanılması gerekirdi. Ancak ikinci dizedeki *‘ācizem* sözcüğü ile ses uyumu oluşturmak ve dizeyi aruzun *fa ‘ülün fa ‘ülün fa ‘ülün fa ‘ül* kalıbına (Dilçin 1991: 135) uydurmak için *yozam* sözcüğü kullanılmıştır. Dolayısıyla {-van} eki yerine aynı işlevdeki {-am} eki tercih edilmiştir. Bu bakımdan uyak ve vezin zaruretinin teklik 1. kişi ekine ait farklı biçimlerin tercihini etkileyebildiğini düşünmek yanlış olmasa gerektir.

2.7.2. {-sIn} Teklik 2. Kişi Eki: EAT döneminde, {-sIn} teklik 2. kişi ekinin kullanımına bazen uyak oluşturma çabasının etki ettiği görülür. Aşağıdaki beytin ikinci dizesinde anlam bakımından *ayığ* sözcüğünün üzerine getirilmesi gereken {-sin}, cümlenin zarfı konumundaki *henüz* sözcüğünün üzerine getirilmiştir. Burada ses uyumu açısından şairce doğru ancak söz dizimsel ve anlam bilimsel açıdan yanlış bir tercih söz konusudur. Çünkü verilen beyitte, zarf olarak kullanılması gereken *henüz* sözcüğünün anlam açısından yüklem olarak kullanılmasına imkân yoktur:

“Nişānumuz ol ara olsun bayık

Süci içmedüñ çok henüz-sin ayık” (Dilçin 1991: 353)

(İşaretimiz / buluşma yerimiz orası olsun; çok şarap içmedin, henüz ayıksın.)

2.8. İyelik Ekleri

2.8.1. {-m} Teklik 1. Kişi İyelik Eki: Aşağıdaki beytin ilk dizesinde *ka-vüm* sözcüğüne gelmesi gereken teklik 1. kişi iyelik eki (-m), dizeyi aruzun *fâilâtün fâilâtün fâilün* kalıbına (Köktekin 2007: 19) uydurmak zorunluluğundan dolayı kullanılmamıştır:

“Ne atam var ne anam var ne kavüm

Ne kabilem ne hışımum kardaşum” (Köktekin 2007: 214).

(Ne babam ne anam ne kardeşim ne akrabam ne boyum ne de kavmim var.)

Yukarıdaki beytin geçtiği eserde, aynı sözcüğün iki farklı biçimi olan *kavm* (17 adet) ve *kavim* (20 adet) oldukça sık kullanılmıştır. Ancak *kavüm* biçimi sadece verilen beyitte geçer. Manzum eserlerde bir sözcük, uyak ve vezinden dolayı böyle farklı biçimlerde kullanılabilir (Erdal 1985: 89). Şair bu beyitte, *kavm* / *kavim* sözcüğünü *kavüm* biçimine dönüştürerek *kardaşum* sözcüğü ile uyumlu olması gereğinden dolayı {-m} iyelik eki ihtiyacını gidermiştir. Bu bakımdan vezin, {-m} teklik 1. kişi iyelik ekinin kullanımını; uyak oluşturma çabası ise *kavm* / *kavim* sözcüğünün yapısını etkilemiştir. *kavüm* sözcüğünde /v/ tesiriyle bir yuvarlaklaşmanın olduğu da düşünülebilir. Ancak bu düşünce, hem *kavm* ve *kavim* biçimlerinin çok sık kullanılmasına karşılık *kavüm* biçiminin tek örneğinin olması hem de yukarıda bahsedilen uyak ve vezin etkisi dolayısıyla uzak bir ihtimaldir.

2.8.2. {-I}, {-In} Teklik 3. Kişi İyelik Eki: EAT döneminde yazılmış manzum eserlerde teklik 3. kişi iyelik eki {-I}'nın uyak ve vezinden dolayı bazen kullanılmadığı görülür:

“Cihāndan çü gitmek gerekdür şoñ uç-Ø

Ne hâletde olursa yitdükce güç” (Dilçin 1991: 211)

(İnsan sonunda öleceği için ne durumda olursa olsun gücü yettiğince ...)

Yukarıdaki beyitte geçen *şoñ uç* öbeği, EAT dönemi eserlerinde genellikle *şoñ uci* “sonra, sonunda” biçiminde kalıplaşmış olarak kullanılmıştır:

“Atadan götürmezse oğul güci

Peşimān ola işi şoñ uci” (Dilçin 1991: 399)

(Oğul, babadan gelen sıkıntıyı göğüsleyemezse işi pişmanlıkla sonuçlanır.)

“Kimüñ tahta irdi ayağı uci

Ki bindürmedi tahtaya şoñ uci” (Dilçin 1991: 377)

(Tahta çıkan hangi kişi sonunda tabuta girmede ki!)

Örneklerden hareketle *şoñ uç* sözcük öbeğindeki iyelik ekinin *güç* ile ses uyumu sağlamak ve dizeyi aruzun *fa‘ülün fa‘ülün fa‘ülün fa‘ül* kalıbına (Dilçin 1991: 135) uydurmak için kullanılmadığı ifade edilebilir.

EAT dönemi eserlerinde özellikle {-Ø} biçimindeki belirtme durumu ekinde önce gelen teklik 3. kişi iyelik ekini, dil araştırmacılarının bir kısmı {-s} I} (Timurtaş 1994: 65, Özkan 2000: 112, Köktekin 2007: 62); bir kısmı {-s}In} biçiminde düşünmektedir (Tekin 2003: 137, Gülsevin 2007: 14). {-s}I}’nın *belirtilen / nitelenen / tamlanan eki* olduğunu düşünen araştırmacılar (Gemalmaz 1996: 166, Alyılmaz 1999: 413) ise {-n}’nin *eski bir iyelik ekinin kalıntısı* (Alyılmaz 1999: 413) ve *teklik velveya çokluk 3. kişiyi ekleyerek temsil etmiş olan eski bir iyelik sıfatının kalıntısı* (Gemalmaz 1996: 166-167) olabileceği şeklinde iki farklı görüşe sahiptir. {-s}I}’yı *teklik 3. kişi iyelik eki* olarak düşünen araştırmacı, durum ekinde önce ortaya çıkan *n*’nin *zamir n*’si olduğunu (Korkmaz 2003: 250), {-s}I}’yı *Ana Altaycanın 3. kişi zamiri* olarak düşünen araştırmacı ise durum ekinde önce ortaya çıkan *n*’nin *Ana Altayca iyelik zamiri* olduğunu (Choi 1991: 194) ifade etmektedir². Dolayısıyla bu konuda dil araştırmacıları arasında ortak bir kabulün söz konusu olmadığı açıktır. Burada ek ister {-s}I} ister {-s}In} kabul edilsin, çalışmamızda uyak ve veznin bu ek üzerindeki etkisi ele alınmaktadır. Bu bakımdan ekin ne olarak kabul edilmesi gerektiği tartışmalarına girilmeksizin {-Ø} biçimindeki belirtme durumu ekinde önce gelen teklik 3. kişi iyelik eki, çalışmamızda {-ın} biçiminde gösterilmiştir. Ancak farklı biçimlerde de düşünülebilir. *Şehnâme* Çevirisi adlı eserden alınan aşağıdaki beyitte *kan* ve *cân* sözcükleri arasında ses uyumu sağlamak ve dizeyi aruzun

mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün kalıbına (Kültürel vd. 1999-I: XXI) uydurmak için *kan* sözcüğünden sonra gelmesi gereken teklik 3. kişi iyelik (-ın) ve belirtme durumu eki (-Ø) kullanılmamıştır:

“Etin yir âdemün şofra içer şan(-ın-Ø)

Dilerler cān alıcıdan olar cān” (Kültürel vd. 1999-III: 1374)

(Onlar, önce insanın etini yiyen sonra kanını içen can alıcılardan can dilerler.)

2.9. {-ler} Çokluk Eki: EAT döneminde sık kullanılan çokluk ekidir. Ancak aşağıdaki beytin ilk dizisinde *işiden* sözcüğünden sonra kullanılması gereken çokluk ekinin uyak ve vezinden dolayı kullanılmadığı düşünülebilir. Çünkü beyitte *işiden* sözcüğünün çoğul olması gerektiği *begenmezler* sözcüğünden anlaşılmaktadır:

“Begenmezler bu sözleri işiden(-ler)

Huşuşâ kim senün gibi kişiden” (Kültürel vd. 1999-II: 1053)

(Bu sözleri özellikle senin gibi kişiden duyanlar kabul etmezler.)

Yine *Şehnâme* Çevirisi adlı eserden alınan aşağıdaki beytin ikinci dizisinde *cihet* sözcüğünden sonra {-ler} eki getirilmiştir. Eserde *her cihet* sözcük öbeği daima çokluk eki almaksızın kullanılmıştır. Ancak aşağıdaki beyitte, *her cihetler* sözcük öbeğindeki çokluk ekinin *maşlahatlar* sözcüğü ile ses uyumu oluşturmak ve ikinci dizeyi aruzun *mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün* kalıbına (Kültürel vd. 1999-I: XXI) uydurmak için kullanılmış olması muhtemeldir:

“İderler dāyim eyü maşlahatlar

Olaruñ-ıla kāyim her cihet-ler” (Kültürel vd. 1999-III: 1718)

(Daima iyi işler yaptıkları için her taraf onların sayesinde kaimdir.)

2.10. {-i} Eki: *Varka ve Gülşah* adlı eserden alınan aşağıdaki beytin ilk dizisinde *dün gündüzi* “gece gündüz, hiçbir zaman, asla” ikilemesi kullanılmıştır:

“Kimseye gelmesün ol dün gündüzi

Hak kazādan şaklasun dā'im sizi” (Köktekin 2007: 179)

(O, gece gündüz kimseye gelmesin; Hak sizi her zaman kazadan korusun.)

Beyitte geçen *dün gündüzi* ikilemesinin *gündüzi* sözcüğünde bir {-i} eki vardır. Bu ek, hem ilk dizeyi aruzun *fâilâtün fâilâtün fâilün* kalıbına (Köktekin 2007: 19) uydurmak hem de ikinci dizedeki *sizi* sözcüğü ile ses uyumu oluşturmak amacıyla kullanılmış olmalıdır. Çünkü {-i} ekinin herhangi bir dilsel işlevi söz konusu değildir. Yani beyte bakarak ekin belirtme durumu veya iyelik eki olduğu anlaşılamamaktadır. Ayrıca ikilemeyi oluşturan sözcüklerden birinin ekli diğerinin eksiz olması, Türkçede pek karşılaşılan bir durum değildir. Eserde *gice gündüz* biçiminde benzer bir ikileme yapısının kullanıldığı da görülür (Köktekin 2007: 121). Bu bakımdan ekin kullanımında dil dışı bir etkenin yani uyak ve vezin açısından şiirsel mükemmelliğin gözetildiği düşünülebilir.

dün gün “gece gündüz” sözcük öbeği, Âşık Paşa’nın *Garib-nâme* adlı eserinde *dün gün*, *dün ü gün*, *dün ü gündüz* biçimlerinde oldukça sık kullanılmıştır. Çok seyrek olarak *dün gündüz* biçimine de rastlanır. Ancak eserde aynı yapının nadiren *düni günü* (3 adet), *dünün günün* (1 adet), *dünün gündüzün* (1 adet) biçimleri de kullanılmıştır:

“Âh idicek duta gögi tütünü

Zârisi eksilmeye düni günü” (Yavuz 2000-I/2: 797)

(Ah çekince dumanı gökyüzünü kaplar, ağlayıp sızlaması gece gündüz eksilmez.)

“Ay u gün yıldız tamâmet gök yüzün

Hûş müzeyyen kıldı dünin gündüzün”

(Ay, güneş ve yıldızlar gökyüzünü gece gündüz doldurup süsledi.)
(Yavuz 2000-I/2: 867)

“Dîn ilin düzer bular dünin günün

Bunlara bildürdi Hâk İslâm dinin”

(Bunlar gece gündüz din ülkesini düzenlerler, Allah bunlara İslam dinini bildirmiştir.) (Yavuz 2000-I/1: 361)

Yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü gibi *düni günü*, *dünün gündüzün*, *dünün günün* sözcük öbeklerine ait örneklerin tamamı dize sonlarında kullanılmıştır. Bu bakımdan {-n} vasıta durumu ve {-i} eki, dil dışı sebeplerle yani dize sonlarında ses uyumu oluşturmak ve dizeyi aruzun *fâilâtün fâilâtün fâilün* kalıbına (Yavuz 2000-I/1: XLV) uydurmak amacıyla kullanılmış olmalıdır.

2.11. {-al-} İsimden Fiil Yapım eki: EAT döneminde yapım eklerinin uyak ve vezinden etkilendiği örnekler pek rastlanmaz. Ancak aşağıdaki örnekte {-al-} ekinin hem dizeyi aruzun *mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün* kalıbına (Kültürel vd. 1999-I: 21) uydurmak hem de dize sonunda uyak oluşturmak amacıyla kullanılmadığı düşünülebilir:

“Çoğaldı zaḥmetüñ rāḫatlığuñ az

Bu miḥnetden ölince gelmedüñ vaz” (Kültürel vd. 1999-III: 1499)

(Zahmetin artarken rahatlığın azaldı. Bu eziyetten ölünceye kadar vazgeçmedin.)

Bu beytin ilk dizesinde çoğaldı sözcüğü ile *az* sözcüğünün *azaldı* biçiminde paralel kullanılması gerekirdi. Ancak uyak ve vezinden dolayı *az* sözcüğüyle kullanılması gereken {-al-} isimden fiil yapım eki ile {-dı} görülen geçmiş zaman eki kullanılmamıştır. Ayrıca burada anlam bakımından da bir düşüklük söz konusudur. Çünkü zahmetin çoğalması rahatlığın azalmasına yol açar. Dolayısıyla buradaki azlık ifadesi sabit bir azlık değildir. Zahmetin çoğalmasına bağlı olarak değişen bir azlıktır. Bu da ancak *azal-* fiiliyle ifade edilebilir.

3. SONUÇ

Uyak ve vezin, EAT döneminde yazılmış çeşitli manzum eserlerde şairler için vazgeçilmez unsurlardır. Hazırlamış olduğumuz bu çalışmayla, uyak ve veznin eklerin kullanımında belirgin bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Bu şiirsel unsurlar; başta {-leyin}, {-n}, ({-Ø}, {-i}), {-A} *durum ekleri*; {-m}, ({-I}, {-In}) *iyelik ekleri*; {-vAn}, {-sIn} *kişi ekleri* ve {-dUr} *bildirme eki* olmak üzere {-Up} *zarf-fiil eki*, {-dI} *görülen geçmiş zaman eki*, {-ler} *çokluk eki*, {-rek} *pekiştirme eki*, {mI} *soru eki / edatı*, {-al-} *isimden fiil yapım eki* gibi birbirinden çok farklı eklerin kullanımını çeşitli yönlerden etkilemiştir. Farklı eserlerin incelenmesiyle bu ekler yenilerinin eklenmesi veya ekler ait farklı örneklerin ortaya çıkarılması muhtemeldir. Ekler ait farklı kullanımlar, genellikle şairlerin eserlerinde uyak ve vezin açısından şiirsel mükemmelliği yakalama çabası ve kaygısıyla ortaya çıkmıştır. Yani bu tarz kullanımlar ilgili eserlerin şairlerine özgüdür.

EAT döneminde yazılmış manzum eserler üzerine yapılacak olan dil incelemelerinde uyak ve veznin etkisiyle ortaya çıkan şairlere özgü ek kullanımları

rına özellikle dikkat edilmelidir. Aksi takdirde, dönem Türkçesine ait biçim bilimsel ve söz dizimsel özelliklerin ortaya konmasında ve yorumlanmasında yanlış düşüncelerin ortaya çıkması muhtemeldir. Bir kısım ek kullanımlarının Türkçenin biçim bilimsel ve söz dizimsel özelliklerine aykırı olduğunu düşündüğümüzde bu konunun dil araştırmaları ve öğretimi açısından ne kadar önemli olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

Açıklamalar

- 1 Yazma nüshanın derkenarında geçen “diye, için” biçiminde anlam verebileceğimiz *dédügin* sözcüğünden dolayı vezin bozulmaktadır. Bu sözcük, eser üzerine yapılan çalışmalarda *dédügin* (Yıldız 2008: 286, Demirci vd. 2008: 233) ve *dëgin* (Taş 2008: 284) olmak üzere iki farklı biçimde geçer. *dëgin* biçiminin geçtiği eserde, sözcüğe “diye” anlamı verilmiş (Taş 2008: 391) ve dizeyi vezne uydurmak için *dëgin*’in tercih edildiği belirtilmiştir (Taş 2008: 365).
- 2 Konu ile ilgili geniş bilgi ve farklı görüşler için şu çalışmaya bakınız: (Alyılmaz 1999: 403-415).

Kaynaklar

- Alyılmaz, Cengiz (1999). “Zamir n’si Eski Bir İyelik Ekinin Kalıntısı Olabilir mi?”. *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı II*. Ankara: TDK Yay. 403-415.
- Choi, Han-Woo (1991). “Ana Altayca İyelik Zamiri *n”. *Türk Dilleri Araştırmaları 1991* 1: 191-196.
- Demirci, Ümit Özgür ve Şenol Korkmaz (2008). *Şeyyâd Hamza Yûsuf u Zelihâ*. İstanbul: Kaknüs Yay.
- Dilçin, Cem (1991). *Mes‘ûd Bin Ahmed Süheyl ü Nev-Bahâr (İnceleme - Metin - Sözlük)*. Ankara: AKM Yay.
- Doğan, Enfel (2011). *Şeyhoğlu Sadrüddin’in Kabus-nâme Tercümesi Metin-Sözlük-Dizin-Notlar-Tıpkıbasım*. İstanbul: Mavi Yay.

- Erdal, Marsel (1985). “Kutadgu Bilig’de Değişkin Ekler ve Kelimeler”. *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi Tebliğler I*. Türk Dili. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay. 89-94.
- Erdem, Mevlüt (2004). “Eski Anadolu Türkçesinde Fiiller ve Unsurları”. *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri-I (20-26 Eylül 2004)*. Ankara: TDK Yay. 951-958.
- Ergin, Muharrem (1998). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yay.
- Gaddar, Zeliha (2012). *Süheyl ü Nevbahâr’ın Dilbilgisel Özellikleri ve Dizini*. Doktora Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi.
- Gemalmaz, Efrasiyap (1996). “Türkçede İsim Tamlamalarının Derin Yapısı”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 4: 165-172.
- Gülsevin, Gürer (2007). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: TDK Yay.
- Karahan, Leylâ (1994). *Erzurumlu Darîr Kısası-i Yûsuf*. Ankara: TDK Yay.
- _____ (2011). “Belirtisiz Nesnenin Söz Dizimindeki Yeri Üzerine”. *Türk Dili Üzerine İncelemeler*. Haz. Ekrem Arıkoğlu ve Dilek Ergönenç Akbaba. Ankara: Akçağ Yay. 254-262.
- Korkmaz, Zeynep (2000). *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*. Ankara: TDK Yay.
- _____ (2003). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
- Köktekin, Kâzım (2007). *Yûsuf-ı Meddâh Varka ve Gülşah*. Ankara: TDK Yay.
- Kültürel, Zuhâl ve Latif Beyreli (1999). *Şerîfî Şehnâme Çevirisi I, II, III, IV*. Ankara: TDK Yay.
- Özkan, Mustafa (2000). *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Taş, İbrahim (2008). *Yusuf ve Zeliha*. Haz. Mehmet Ölmez. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları dizisi.

- Tekin, Talat (2003). “Üçüncü Kişi İyelik Eki Üzerine”. *Makaleler I Altayistik*. Haz. Emine Yılmaz ve Nurettin Demir. Ankara: Grafiker Yay. 131-138.
- Timurtaş, F. Kadri (1994). *Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl Gramer - Metin - Sözlük*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Yavuz, Kemal (2000). *Âşık Paşa Garib-nâme I/1, I/2, II/1, II/2*. Ankara: TDK Yay.
- Yavuz, Orhan (2006). *Anadolu Türkçesiyle Yapılan En Eski Tezkiretü'l-Evliyâ Tercümesi ve Dil Özellikleri [inceleme-gramer-metin]*. Konya: Tablet Kitabevi.
- Yavuzarslan, Paşa (2002). *Müsâ bin Hâcî Hüseyin el-İznikî Münebbihü'r-Râkîdin (Uyurları Uyandırucu) Giriş - İnceleme - Tenkitli Metin -I-*. Ankara: TDK Yay.
- Yıldız, Osman (2008). *Şeyyâd Hamza Yûsuf u Zelîhâ (Destân-ı Yûsuf) Giriş - İnceleme - Metin - Dizinler*. Ankara: Akçağ Yay.
- Yılmaz, Emine, Nurettin Demir ve Murat Küçük (2013). *Kısas-ı Enbiya*. Ankara: TDK Yay.

The Effect of Aruz Prosody and Rhyme on Suffix Usage in Old Anatolian Turkish

Erkan Salan*

Abstract

Most of the literary works in Old Anatolian Turkish are poetry. Rhyme and aruz prosody were considered to be very significant in the works of the era. Indeed, these were a symbol of perfection for the poets of the time. The struggle to observe rhyme and aruz prosody affected Turkish language in various ways. One of the significant effects is observed in the use of suffixes, inflectional suffixes in particular; in many suffixes different usages emerged. In this study, such cases of unusual suffix use resulting from the compulsion of observing rhyme and aruz prosody were analysed through samples of works from the era and were found to be peculiar to poets of the era.

Keywords

Old Anatolian Turkish, poem, rhyme, aruz prosody, suffix usage

* Assist. Prof. Dr., Aksaray University, Faculty of Education, Department of Turkish Language Teaching – Aksaray / Turkey
salanerkan@yahoo.com

Ритм «Аруз» в старом Анадолическо-турецком языке: влияние ритма на использование окончаний

Эркан Салан*

Аннотация

Из произведения, написанные в периоде Старого анадолийского турецкого языка, важное место занимает поэтические произведения. В этих произведениях обращали внимание в основном на рифм, метр. Эти элементы были символом совершенства для поэта в поэзии. В стихотворениях усилие равнять строки с метром и создавать ритм повлиял на турецкий язык с разных сторон. Одним из них является использование окончаний. Таким образом появились их различные функции использования. В данной статье, эти функции рассматриваются на примерах произведения того периода, также выявляется, что использование этих окончаний были характерны только для поэтов.

Ключевые слова

древний Анатолийский турецкий язык, стихотворение, ритм, аруз, метр, использование окончаний

* и.о.доц.док., Университет Аксарай, Педагогический факультет, кафедра образования на турецком - Аксарай / Турция
salanerkana@yahoo.com